

**FAKT MATERIALI ÜZƏRİNDƏ
ƏDƏBİ REDAKTƏ İŞİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ****KNYAZ ASLAN**

*BDU, Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
knyazaslan@mail.ru*

ŞƏHLA TAHİRQIZI

*BDU, Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
sehla_tahirqizi@mail.ru*

Məqalədə mətndə olan fakt materialları (faktiki materiallar) üzərində ədəbi redaktə məsələləri şərh edilmişdir. Burada fakt materiallarının yoxlanılmasının növləri haqqında məlumat verilmiş, konkret nümunələr göstərilmişdir.

Açar sözlər: redaktor, fakt, fakt materialı, statistika, cədvəl, sitat.

Fakt (latın dilində "factum" – "yerinə yetirilmiş", "edilmiş" mənasını verir) həqiqi, gerçək, uydurulmayan əhvalat, hadisə və ya təzahürdür. Başqa sözlə, fakt insan biliyinin formalarından biridir, buna görə də o, mötəbərliyə, etibarlılığa, doğruluğa, səhihliyə, həqiqiliyə, gerçəkliyə malik olmalıdır. Redaksiya-nəşriyyat təcrübəsində fakt materialına bilavasitə faktlar, xüsusi isimlər, coğrafi adlar, tarixlər, statistik materiallar, sitatlar aiddir.

Məlum olduğu kimi, yazılan, yaradılan hər bir əsər müəyyən mövzu tutumuna malik olur. Onun əsasını isə faktlar, hadisələr, elmi dəlillər, təsdiqlər, inkarlar, şəxsi fikir və qənaətlər, qarşılıqlı söhbətlər və s. təşkil edir. Bu baxımdan fakt əsərin özül daşı, bünövrəsi, əsas tikinti materialıdır.

Fakt geniş və mürəkkəb anlayışdır. Əsərin fakt materialı bəzən düşünüldüyü kimi yalnız rəqəmlərdən, insan, yer və əşya adlarından, tarixi hadisələrdən ibarət deyil. Dövrün xarakterik hadisələri, ictimai münasibətlər, siyasi problemlər, ətraf mühit, insanların həyatı, müxtəlif proseslər, təzahürlər, baş verən reaksiyalar ayrı-ayrılıqda fakt materialına çevrilir. Həyatda mövcud olan faktların hamısını insanların görməsi, öyrənməsi mümkün deyil. Ona görə də müəlliflər əsər yazarkən yalnız gərəkli, xarakterik faktları əsas seçir, mətni onların əsasında işləyib hazırlayırlar. Deməli, əsərdə bütün faktlardan deyil, yalnız seçilmiş faktlardan söhbət gedir.

Faktlar öz xarakterinə və əhəmiyyətinə görə müxtəlif dərəcələrə bölünür. Şerti olaraq onlar əsas, ikinci və üçüncü dərəcəli faktlar adlandırılır.

Ən vacib, ən önəmli əhəmiyyətə malik olan faktlar əsas faktdır.

Fakt müəllif tədqiqatının predmetidir. Redaktədə qəbul edilmiş fakt materialı anlayışı mətnin mənasını və predmet münasibətlərini çatdıran bütün dayaq elementlərini özündə ehtiva edir. Mətnin düzəlişi zamanı onlar düşməməli və ya dəyişikliyə məruz qalmamalıdır.

Faktiki material müəllif tərəfindən məhz müəyyən bir informasiya kimi, məntiqi sübut prosesində arqument və ümumi iddialar üçün əsas kimi, nəhayət, bu və ya digər müşahidəyə əlavə edilən və onu tamamlayan illüstrasiya kimi cəlb edilə bilər.

İfadə üsulları həmişə faktiki materialın funksional təyinatı ilə şərtləndirilir.

Fakt materialının redaktəsi zamanı redaktorun vəzifələri həqiqilik (doğruluq) prinsipindən irəli gəlir. Bu vəzifələr istifadə edilən faktiki materialın etibarlılığının və düzgünlüyünün yoxlanılmasından, verilmiş faktiki materialın əlyazmada nə dərəcədə lazım olması barədə qərarın qəbul olunmasından ibarətdir. Belə ki, xüsusi isimlərin, coğrafi adların, tarixlərin çoxluğu oxucunu yorur, diqqətini yayındırır, əsərin əsas ideyasından uzaqlaşdırır, eyni zamanda onların lazımi miqdarda olmaması əsərə inamsızlıq doğura bilər. Redaktorun vəzifələrinə eləcə də xüsusi isimlərin və coğrafi adların yazılışının düzgünlüyünün yoxlanması daxildir.

Bilavasitə faktların redaktəsi

Redaktor əlyazmanın faktiki əsasının yoxlanılmasına çox diqqətlə yanaşmalıdır. Bu, o məntiqi ziddiyyətlə bağlıdır ki, əsərin konsepsiyasının qurulması üçün bütün faktları istisnasız olaraq nəzərə almaq lazımdır, lakin bu halda aydın səbəblərdən bütün faktları əlyazmada yerləşdirmək mümkün olmayacaq, faktları mütləq seçmək lazım gələcəkdir. Redaktor faktların seçilməsində müəllifin nə qədər haqlı olduğunu, obyektiv qanunauyğunluqları aşkar etməyi, faktların qarşılıqlı əlaqəsini qurmağı və onların mənasını qiymətləndirməyi hansı dərəcədə bacardığını müəyyən etməlidir. Bunun üçün yalnız faktların dəqiq öyrənilməsi və yoxlanılması deyil, həm də onların düzgün seçilməsi və dəyərləndirilməsi lazım gəlir.

Beləliklə, əlyazmanın faktiki materialının öyrənilməsi üzrə redaktorun işi özündə iki cəhəti birləşdirir. Bir tərəfdən müəllifin nə qədər düzgün olduğunun öyrənilməsi, digər tərəfdən müəllifin faktları necə hazırlamasının, çatdırmasının və qiymətləndirməsinin öyrənilməsi.

Əlyazmada bilavasitə fakt materialı məhz doğru informasiya ilə, məntiqi isbat prosesində arqumentlə, illüstrasiyalarla, ictimai iddialar üçün əsaslarla kömək göstərə bilər. Redaktorun faktlarla iş metodikası lazımlı məlumatı (arayı) tez və dəqiq tapmaq, əlyazmada verilən məlumatların düzgünlüyünü yoxlamaq bacarığını özündə birləşdirir. Bu iş redaktordan zəngin soraq-məlumat ədəbiyyatı haqqında ətraflı bilik, onlardan faydalanmaq bacarığı, mətnin təhlili üsullarına yiyələnmək vərdişi tələb edir.

Redaktor tərəfindən əlyazmada fakt materialının yoxlanılmasının üç üsulu fərqləndirilir.

1) Mötəbər mənbə ilə müqayisə. Bu halda müəllifin əsaslandığı mənbədən istifadə etmək daha düzgün olar. İsnad edilmiş mənbəni tapmaq mümkün deyilsə, onda son nəşrdən istifadə etmək lazımdır. Soraq nəşrlərinin dairəsi kifayət qədər əhatəlidir və vaxtaşırı olaraq daha da genişlənir. Buraya ənənəvi universal ensiklopediyalar, böyük ensiklopediyaların illik məcmuələri, ensiklopediya lüğətləri, sahə üzrə ensiklopediyalar, statistik toplular, rəsmi materiallar daxildir. Soraq-məlumat nəşrləri hazırda İnternetdən istifadə etmək imkanının artması ilə bağlı əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşmişdir.

2) Gətirilən faktların daxili yoxlanışı. Statistik materialın yoxlanılmasının ikinci üsulu gətirilən faktların (bəzən onu eynilik prinsipi də adlandırılır) daxili yoxlanışından ibarətdir. Bu üsuldən istifadə edərkən redaktor nəzərdə saxlamalıdır ki, əlyazmada faktlar bir-birinə uyğun olsun və onların məzmunu mətnin bütün hissələrində dəyişməsin (Məsələn: Suitilərin saxlanması üçün xüsusi gəmilərin uzunluğu 15 metrədən 30 metrə qədər olur, eni isə 150 metrə çatır. Bu mətn, sözsüz, qeyri-dəqiqliyə malikdir, çünki gəminin eni onun uzunluğundan çox ola bilməz).

3) Rəsmi təsdiqin (sübutun) alınması. Rəsmi təsdiqin (sübutun) alınması əlyazmanın fakt materialının yoxlanılmasının üçüncü üsuludur. Əgər birinci iki üsul nəticə vermirsə, onda redaktor üçüncü üsuldən istifadə edir. Bu halda o, ya nüfuzlu ixtisaslaşdırılmış müəssisəyə, ya da müstəqil ixtisaslaşdırılmış mütəxəssisə məsləhət üçün müraciət edə bilər.

Əlyazmada istifadə edilən faktların həqiqiliyinin qiymətləndirilməsi redaktorun üzərinə böyük məsuliyyət qoyur. O, yalnız faktların hansı mənə yükünü daşdığını müəyyən etməklə, faktın özünün seçimini qiymətləndirməklə, müəllifin mülahizələrinin gedişini və müəllifin fakt əsasında çıxardığı nəticələri tədqiq etməklə kifayətlənməməli, həm də bu və ya digər faktın verilməsinin aktuallığı və operativliyi haqqında məsələni həll etməlidir. Bu tələb onunla bağlıdır ki, informasiyanın verilməsi oxucunun həmin predmet haqqında biliklərinin müasir səviyyəsinə uyğun olmalıdır, çünki ancaq bu halda informasiya onda maraq doğura bilər.

Xüsusi isimlərin və coğrafi adların redaktəsi zamanı redaktor hər şeydən əvvəl belə bir məsələni həll etməlidir ki, mətnə onların istifadəsi nə qədər lazımdır və ya əksinə, mətnə onlar kifayət qədərdirmi?

Praktik transkripsiya məsələləri, yəni xarici dilə məxsus səslərin işarələr sisteminin köməyi ilə başqa bir dildə verilməsi redaktədə böyük əhəmiyyətə malikdir. Çünki xüsusi isimlərin və coğrafi adların yazılışında uyğunsuzluq mətnin anlaşılmasını çətinləşdirir, məlumat kitabçalarından, xəritələrdən, kataloqlardan istifadə etmək imkanlarından məhrum edir. Məsələn, rus dilində

ingilis yazıçısı və dramaturqu, məşhur "Forsaytlar haqqında saqa" silsiləsinin müəllifi, Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı (1932) Con Qolsuorsinin (ingilicə: *John Galsworthy*) soyadı 18 variantda verilir. Bu isə kataloqlarda onun əsərlərinin axtarışını xeyli çətinləşdirir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan dilində xarici mənşəli xüsusi isimlərin və coğrafi adların verilməsinin üç ənənəvi üsulu mövcuddur.

1. Xarici adın mənasının dəqiq tərcüməsi (başqa sözlə, köçürülməsi, kalkalaşdırma, yəni başqa bir dili təqlid və ya hərfi tərcümə yolu ilə söz və ya ifadənin düzəldilməsi). Bədii ədəbiyyatda o, nisbətən nadir hallarda verilir. Belə ki, qəhrəmanın adı və ya yerin adı ədəbi obrazın varlığını (məhiyyətini) əks etdirirsə və onsuz öz mənasını itirirsə, onda həmin adın dəqiq mənası tərcümə edilir (*məsələn, Şaltay-Baltay (Шалтай-Болтай) – (Ахмаг-Ухмаг) – Humpty-Dumpty, Hündürdən uçuş adası – остров Высокопрыгия – island of Leap-high*).

Ədəbiyyatın başqa növlərində kalkalaşdırmaya əksər hallarda coğrafi adlar məruz qalır. Belə ki, onların tərcüməsinə lap çoxdan təşəbbüs göstərilmişdir (*məsələn: Aralıq dənizi – Средиземное море – Meadyterraneansea, Qayalı dağlar – Скалистые горы – Rocky mountainse*).

2. Ənənəvi yazılış. Qeyd etmək lazımdır ki, bəzi dillərdə, xüsusilə rus dilində xarici mənşəli xüsusi isimlərin və coğrafi adların çox güclü və tipik yazılış ənənəsi vardır (*məsələn: Roma əvəzinə Rim (Рим), İstanbul əvəzinə Stambul (Стамбул), Marsey əvəzinə Marsel (Марсель) və s.*). Azərbaycan dilində də bu ənənəyə rast gəlmək mümkündür. *Məsələn: Rossiya əvəzinə Rusiya, Hungary əvəzinə Macarıstan, Hayastan əvəzinə Ermənistan, Sakartvelo əvəzinə Gürcüstan və s.*

3. Qalan hallarda Azərbaycan dilində xarici dildə olan adın transkripsiyası edilmiş variantı verilir. Belə bir qrammatik qayda da özünü doğrultmuşdur: əgər dillərin qrafikası eynidirsə (*məsələn: hər iki dil latın əlifbasına əsaslanırsa*), o zaman adətən transkripsiyadan istifadə edilmir, əvvəlki dilin yazılışı saxlanılır (*məsələn: ingilis dilindən fransız, alman, çex dillərinə tərcümə zamanı bu qaydaya əməl olunur*). Amma bu halda nəzərə almaq lazımdır ki, ad başqa dilin qanunları əsasında oxunacağına görə təhrif edilmiş şəkildə səslənə bilər (*məsələn: ingilis soyadı Çerçil (Ser Uinston Leonard Spenser Çörçill (ing. Sir Winston Leonard Spencer-Churchill) polyak dilində Xurxill (Churchill) kimi səslənəcək*). Bu halda redaktor oxucuların diqqətini bu sözün haradan alındığına yönəltməlidir. Ya da bu sözün alındığı dili göstərməklə həmin adın mənşəyini izah etməlidir (*məsələn: Böyük Britaniyanın baş naziri Çörçil*).

Əgər şəxsi və ya coğrafi adın alındığı dilin qrafikası doğma dilin qrafikasına uyğun deyilsə, başqa sözlə, onlar müxtəlif əsaslı əlifbalara malikdirsə, onda redaktorun qarşısında bir sıra çətinliklər durur. Bu halda redaktorun

diqqəti ilk növbədə adda olan səslərə yönəlməlidir. Çünki əcnəbi adların yazılışında istifadə olunan bəzi səslərin ana dilində fonetik və qrafik ekvivalenti olmur. *Məsələn. ingilis əlifbasına olan w hərfinin Azərbaycan dilində yazılışının iki variantı var: "v" və "u" (Vatson və Uotson, yaxud dışarası th).*

Bəzən alınmış adın ənənəvi səslənməsi vasitəçi dilin təsiri altında formalaşır. *Məsələn, məşhur ərəb nağılı "Min bir gecə"nin qadın qəhrəmanlarından birinin adı Şəhrizaddır. Bu ad Azərbaycan dilində bu şəkildə işlənir. Lakin bu ərəb adı bir çox dillərə fars dili vasitəsilə keçərək, Şahrazada, Şaherezada, Şeherezada kimi səslənir. Belə ki, Şeherezad qadın adı qədim fars dilində mehriban, şəhərdən olan mənasını verir.*

Redaktor bu cür mürəkkəb hadisələrlə rastlaşarkən mütləq mütəxəssislərə müraciət etməlidir. O, yadda saxlamalıdır ki, əgər özü üçün həmin alınma sözün transkripsiyasının bir variantını seçib, onda eynilik prinsipinə riayət edərək, mətnin bütün hissələrində yalnız o sözdən istifadə etməlidir.

Son zamanlar coğrafi adların onların milli formasında verilməsi tendensiyası güclənmişdir (*məsələn, Vilnüs əvəzinə Vilno, Kanton əvəzinə Quancjou, Tallin əvəzinə Tallinn, Alma-Ata əvəzinə Almatı və s.*).

Bəzən nəzərə almaq lazımdır ki, səsin başqa dilə iki ekvivalentlə tərcüməsi sayəsində leksik-semantik əlamətə görə ayrılan iki fonetik forma formalaşır (*məsələn: 1) Vaşinqton (Washington) – a) ABŞ-da ştatdır; b) ABŞ-in paytaxtıdır, c) ABŞ-in ilk prezidentinin adıdır (Corc Vaşinqton – 1789-1797); 2) Uoşinqton – ABŞ-da təxminən əlliya yaxın adı yaşayış məntəqəsinin adıdır.*

Əgər söz başqa dildən ilk dəfə alınarsa, onda redaktor bu adın mənsub olduğu ana dilinə və ya həmin ölkənin dövlət dilinə diqqət yönəltməlidir. Çünki həmin coğrafi adın harada yerləşməsi haqqında məlumata malik olduqda, tərcümə onun fonetik tərtibatından asılı olacaqdır. Bəzən bunu yerinə yetirmək kifayət qədər çətin olur, belə ki, adların mənşəyi mətnə həmişə göstərilir. *Məsələn: Charls Boulger ad və soyadının daşıyıcısı fransız mənşəli olduqda, o, Azərbaycan dilinə Şarl Bulje kimi, ingilis mənşəli olduqda isə Çarlz Baulcer kimi transkripsiyaya ediləcəkdir.*

Ona görə də redaktor bütün bu incə məqamları əlyazma materialı üzərində ədəbi redaktə işi apararkən mütləq nəzərə almalıdır.

Statistik məlumatların yoxlanılması

Redaktor əlyazmanın fakt materialını yoxlayarkən statistik məlumatların düzgün ifadə olunması üçün də məsuliyyət daşıyır. Bəs statistik məlumat nədir?

Statistika – kütləvi statistik məlumatların (kəmiyyət və ya keyfiyyət) toplanması, hesablanması və təhlilinin ümumi məsələlərini izah edən bilik

sahəsidir; Başqa sözlə, statistika kütləvi ictimai hadisələrin kəmiyyət tərəfinin rəqəm formasında öyrənilməsidir.

“**Statistika**” termini latın dilindəki “status” sözündən alınmışdır, mənası “işlərin durumu, hadisələrin vəziyyəti” deməkdir. Bu sözün kökündən “stato” (dövlət), “statista” (statistik - dövlət işlərinin bilicisi) və “statistica” (statistika - dövlət haqqında müəyyən biliklərin, məlumatların cəmi) sözləri yaranmışdır.

“Statistika” terminini elmə ilk dəfə 1746-cı ildə alman alimi, filosof, iqtisadçı, hüquqşünas, pedaqoq Qotfrid Axenvall (*alm. Gottfried Achenwall; 1719-1772*) daxil etmişdir. O, Almaniya universitetlərində tədris edilən “Dövlətşünaslıq” kursunun adının dəyişdirilərək “Statistika” ilə əvəz olunmasını təklif edirdi. Statistikanın əsasın qoyan alimlərdən biri olan Qotfrid Axenvallın fikrincə, bununla elm və tədris fənni kimi statistikanın inkişafının başlanğıcının qoyulması mümkün ola bilər. O, yeni tədris olunacaq fənnin məzmununda dövlətlərin siyasi vəziyyətinin və ölkənin görməli yerlərin təsvirinin əks etdiriləcəyini bildirirdi. Bununla belə, statistik uçot daha əvvəllər də mövcud idi: Qədim Çində əhalinin siyahıya alınmaları aparılırdı, dövlətlərin hərbi potensialının müqayisəsi həyata keçirilirdi, Qədim Romada vətəndaşların əmlakı qeydə alınır və s.

Redaktor bilməlidir ki, hazırda statistik tədqiqatların və materialların işlənməsinin xüsusi metodologiyasını hazırlayır. Buraya daxildir: kütləvi statistik müşahidələr, qruplaşdırmalar metodu, orta göstəricilər, indekslər, balans metodu, qrafik təsvirlər metodu və statistik məlumatların təhlilinin başqa metodları.

Statistik metodlar statistik məlumatların təhlili metodlarıdır. Tətbiqi statistika metodları elmi araşdırmaların və xalq təsərrüfatının bütün sahələrində tətbiq edilə bilər. Digər statistik metodların tətbiqi isə bu və ya digər sahələrlə məhdudlaşdırılmışdır. Belə metodlara statistik qəbul nəzarəti, texnoloji proseslərin statistik nizamə salınması, etibarlılıq və sınaqlar, eksperimentlərin planlaşdırılması kimi statistik metodlar daxildir.

Statistik məlumatların yoxlanılması zamanı redaktorun qarşısında duran vəzifələr bunlardır:

- yazdığı qeydlərin və göstərdiyi səhvlərin müəllif tərəfindən nəzərə alınmamasının yoxlanılması;
- mənbə üzrə məlumatların dəqiqliyinin yoxlanılması;
- orijinal hesablamalar olduqda mütəxəssisə müraciət edilməsi;
- rəqəmli məlumatların həcmnin və onların mətnə əlavə edilməsinin məqsədəuyğunluğunun öyrənilməsi;
- statistik materialın verilməsi üsulunun seçilməsi (dinamik, yəni bilavasitə mətnə və ya statik, yəni cədvəl şəklində verilməsi).

Statistik materialın yoxlanılması zamanı əksər hallarda növbəti üsullar tətbiq edilir:

- rəqəmin (hesablamanın) dəqiqliyinin yoxlanılması;
- tutuşdurma (xüsusilə mətnə təkrarlanan rəqəmlərin tutuşdurulması);
- rəqəmin dəqiqləşdirilməsi (konkretləşdirilməsi; oxucuya təqdim edilən rəqəmin real kəmiyyət nümunələrinin seçimi. Bu üsul xüsusilə publisistikada tətbiq edilir, çünki orada rəqəmin özünün kəmiyyəti deyil, onun real kəmiyyəti haqqında ümumi təsəvvürlər əhəmiyyətlidir).

Cədvəllərin redaktəsi

Cədvəllərin redaktəsi redaktordan böyük diqqət tələb edir və böyük əhəmiyyətə malikdir. Poliqrafiya tərtibatının üsuluna görə cədvəl materialının iki növü mövcuddur: cədvəllər və nəticələr (çıxarışlar). Nəticə (çıxarış) – cədvəl materialının bir növüdür. O, ayrıca ada malik olmur, köndələn və uzun xətlər olmadan yığılır. Həm cədvəllər, həm də nəticələr (çıxarışlar) mətnə sistemləşdirmə vasitəsidir, daha böyük əyaniliyə malikdir. Statistik materialın həcmindən asılı olaraq redaktor cədvəl materialının hansı növünü seçmək haqqında qərar verir.

Cədvəllər təyinatına görə iki yerə ayrılır: analitik cədvəllər və işçi cədvəllər.

İşçi cədvəllər yalnız bu və ya digər verilənlər (dərs cədvəli, qatarların hərəkət cədvəli, preyskurant (malların qiymət siyahısı) və s.) haqqında məlumat üçün nəzərdə tutulur.

Analitik cədvəllər xəbərləri (mesajları) hadisənin və ya tendensiyanın dəyişikliyinə tədqiqatı üçün nəzərdə tutulur ki, onların da əsasında hər hansı nəticəyə gəlmək olar.

Cədvəllər nömrə başlığından, tematik başlıqdan, yan (köndələn) yazıdan, qrafalardan, axırıncı (quyruq) yazıdan və başlıqdan (bax: praktikum) ibarətdir.

Cədvəllərin redaktəsi zamanı redaktor bu tələblərə xüsusi diqqət yetirməlidir:

- materialın verilməsində cədvəl formasından istifadənin məqsədəuyğunluğunun yoxlanılması;
- cədvəlin məzmununun yoxlanılması;
- hazırlanma asanlığı və istifadə rahatlığı baxımından cədvəlin qurulmasının (tərtibinin) yoxlanılması;
- mətnlə cədvəlin əlaqəsinin yoxlanılması, mətnə cədvəlin təhlilinin verilib-verilməməsinin aşkara çıxarılması;
- cədvəlin redaksiya-texniki işlənməsinin yoxlanılması.

Cədvəllərin redaktə qaydaları bunlardır:

- başlıq və köməkçi (yan) yazılar dəqiq, aydın, yığcam ifadə olunmalıdır;

- onlar verilən məlumatlarla uyğunlaşdırılmalıdır;
- başlıqda və yarlarda sözlər mətnədə qəbul edilmiş şərti işarələrlə əvəz olunmalıdır;
- ixtisarlər və işarələr vahid şəkllə salınmalıdır (unifikasiya edilməlidir);
- cədvəlin ümumi və təkrarlanan elementləri onun başlığına çıxarılmalıdır;
- yalnız bir qeyd olduğu halda, onun üçün xüsusi qrafa ayrılmalı, o, isnad kimi cədvəlin altında verilməlidir;
- cədvəlin müəyyən hissəsi bir səhifədən növbəti səhifəyə keçərsə, cədvəlin başlığı təkrarlanmalıdır (yalnız hərfi işarələrlə deyil, təkcə rəqəmlərlə verilsə, daha yaxşı olar);
- cədvəlin müəyyən xanasında məsələ yoxdursa, tire işarəsi, əgər məlumat yoxdursa, onda nöqtələr qoyulmalıdır.

Sitatlar fakt materialının növü kimi

Sitat latın dilindəki "cito" sözündən alınmışdır, azərbaycanca mənası "şahidliyə çağırıram" deməkdir. Heç bir dəyişikliklərsiz başqa bir nəşrdən (kitabdan, jurnaldan, qəzətdən və s.), yaxud əsərdən götürülmüş mətn hissəsi sitat adlanır.

Sitatlardan istifadənin səbəbləri bunlardır:

- öz fikrini möhkəmləndirmək üçün nüfuzlu mənbəyə istinad olunması;
- özgə əsərin praktik təhlili zamanı illüstrasiya şəklində (nümünə) verilməsi;
- sitat gətirilən müəllifin fikri ilə öz fikrinin müqayisəsi zamanı onun mövqeyinin yanlışlığını sübut etmək məqsədinin gerçəkləşdirilməsi.

Sitatların üzərində iş zamanı redaktorun vəzifələri bunlardır:

- sitatdan istifadəyə ehtiyacın olub-olmamasının müəyyənəşdirilməsi (sitatlardan sui-istifadə işin keyfiyyətini aşağı salır, həcmi artırır, müəllifin müstəqil olmamasının sübutu kimi nəzərə çarpır);
- sitat gətirilən mətnin dəqiqliyinin aydınlaşdırılması (çünki istənilən dəyişiklik və ya ixtisar əsərin mənasını təhrif edə bilər).

Sitatların tərtibi qaydaları bunlardır:

- müəllif sitat gətirən zaman mənbənin bütün xüsusiyyətlərini (orfoqrafiyalar, punktuasiyalar, abzaslar, şrift ayırmaları) saxlamağa məcburdur. Sitatlarda müəllifin fikrini təhrif edən çıxarıqlara yol vermək olmaz. Bunun üçün sitatın kontekstini çox diqqətlə öyrənmək lazımdır ki, o, müəllifin ifadə etdiyi fikri dəqiq verə bilsin);
- sitatın orfoqrafiyası və punktuasiyası cümlənin tərkib hissəsi kimi və ya birbaşa nitq (danışiq) kimi tərtib oluna bilər, bu zaman o, dırnaq arasında verilir və ya başqa (fərqləndirici) şriftlə seçilir. Bu, nadir hallarda, əsasən tədris fənlərinin tərtibi zamanı tətbiq olunur.

- müəllif misal göstərdiyi yad sitatda hər hansı sözü (və ya sözləri) fərqləndirən zaman mütləq mötərizə içərisində öz şərtini nəzərə çarpdırmalı və öz inisiallarını yazmalıdır (*məsələn: Kursiv mənimdir – K.A.*);

- sitat zamanı isnadların verilməsi məcburidir. İsnadlar müxtəlif cür tərtib edilə bilər (səhifənin aşağısında, kitabın və ya fəslin sonunda, mətnin arasında). Lakin isnadlar mütləq biblioqrafik təsvir qaydalarına uyğun olaraq verilməlidir.

Beləliklə, fakt rəqəmlərdən, tarixi hadisələrdən, coğrafi adlardan və s. daha geniş anlayışdır. Ona görə də əsəri faktlar baxımından araşdıran redaktor işi olduqca mürəkkəbdir. Redaktor faktla bağlı iş apararkən təhlil və müqayisələrin nəticəsi kimi irəli sürülən faktların metodoloji tələblərə cavab verib-vermədiyini yoxlamalı, müəllifin göstərdiyi hər bir faktın dəqiqliyini və etibarlılığını araşdırmalıdır. Redaktor eyni zamanda əsərdə faktların həddindən az və ya həddindən çox olmasına da xüsusi diqqət yetirməlidir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. "Nəşriyyat işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu: 30 may 2000-ci ildə qəbul olunmuşdur; №887-IQ // "Azərbaycan" qəzeti, 2000, 21 iyun.
2. Nəşriyyat işi (İdarəetmə. Marketing. Müəlliflik hüququ. Redaktə. Tərtibat. İstehsal). Bakı: Yeni Nəsil, 2001, 218 s.
3. Rüstəmov T. Ədəbi redaktə nəzəriyyəsi və təcrübəsi: Dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 1981, 168 s.
4. Vəliyev İ. Redaktənin əsasları: Nəzəriyyə və təcrübə. Bakı: Günəş, 2009, 404 s.

Rus dilində

5. Базанова А.Е. Литературное редактирование. Москва: УДН, 1991.
6. Лаврентьева Е.В., Накорякова К.М. Электронная журналистика: Редакционная обработка журналистских материалов. Москва, 1991.
7. Накорякова К.М. Литературное редактирование материалов массовой информации. Москва: МГУ, 1994.